

ჰეროიკული წარსულის მისტიკა
ხალხურ გადმოცემებში

MYSTERY OF HEROIC PAST IN FOLK NARRATIVES

ელენე გოგიაშვილი

Elene Gogiasvili

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
Faculty of Humanities

საკვანძო სიტყვები: ზეპირსიტყვიერება, ეპიკური სიუჟეტი,
საზღაპრო მოტივი

Keywords: oral narrative, epics, fairy-tale motif

წარსულის გახსენება – იქნება ეს ნამდვილი თუ გამოგონილი, კოლექტივისა და ინდივიდის კუთვნილებაა და, შესაბამისად, ხალხური სიტყვიერების სხვადასხვა ჟანრშიც პოულობს ასახვას, როგორც კულტურული და სოციალური ფენომენი. წინამდებარე მოხსენებაში განხილულია ქართული ფოლკლორული მისტიკური პერსონაჟები „მძინარე გმირის“ საერთაშორისო მოტივთა კონტექსტში, ეპიკური და საზღაპრო სიუჟეტების მიხედვით.

1947 წელს მიხეილ ჩიქოვანმა შეისწავლა და გამოაქვეყნა XIX საუკუნის დასაწყისიდან XX საუკუნის 40-იან წლებამდე ჩაწერილი „ამირანიანის“ 92 ვარიანტი (ჩიქოვანი 1947). ტექსტებში გვხვდება სხვა ზღაპრული და ეპიკური გმირებიც, რომლებიც ამირანთან შეხვედრისას ცოცხლები აღარ არიან, მაგრამ მაინც აქტიურ მონაწილეებად რჩებიან: ცამცუმი, ამბრი, უცნობი გოლიათი და სხვები. „ამირანიანის“ ზოგიერთი საარქივო ჩანაწერი შეიცავს პერსონაჟის მიერ მოთხრობილ ამბავს მოლაპარაკე თავის ქალაზე, რომელიც ჰყვება გარდასულ დროთა ამბავს, როცა გატეხილი პურიდან რძე გადმოდიოდა, ახლა კი ქვეყანაზე უკეთურებამ დაისადგურა.

ევროპისა და ახლო აღმოსავლეთის ხალხური გადმოცემების შესწავლისას სტიტ თომპსონმა აღნიშნა, რომ რთულია მკვეთრი ზღვრის გავლება რწმენა-წარმოდგენასა და მხატვრულ გამონაგონს შორის: ზოგიერთი ტრადიცია, რომელიც კონკრეტულ ადგილსა და პიროვნებას უკავშირდება, ისეთი „მოხეტიალე“ აღმოჩნდება, რომ ძნელი დასადგენია მისი წარმოშობა, თუ ვის და რის გარშემო შეიქმნა (Thompson 1977: 264). „ამირანიანის“ შესწავლის ადრეულ ეტაპზევე უამრავი თეორია აღმოცენდა. მკვლევართა უმრავლესობა ამირანს წინარექრისტიანულ მითად მიიჩნევდა. სამეცნიერო ლიტერატურაში XIX საუკუნიდან მოყოლებული, განსაკუთრებით კავკასიოლოგთა და ორიენტალისტთა ნაშრომებში, ამირანი ხშირად იყო შედარებულ ბერძნულ პრომეთესთან. თანამედროვე მკვლევრები ამირანის თქმულებაში ქრისტიანობის დიდ გავლენას ხედავენ. ზღაპარმცოდნეობის პერსპექტივიდან, ამირანის თქმულებათა ციკლი საყოველთაოდ ცნობილ მოტივებსაც შეიცავს, როგორებიცაა: მარად ცოცხალი კულტურული გმირი [Mot.A570], მთაში მძინარე კულტურული გმირი [Mot.A571], კულტურული გმირის (ღვთაების) დაბრუნება [Mot.A581].

ფოლკლორული მოტივი თავის საფუძველში დინამიკურია, რადგან მას სხვა მოტივებთან შერწყმა შეუძლია. ამდენად, მოტივები ელემენტარულ საშენ მასალას ქმნიან ხალხური გადმოცემისათვის. მოტივსა და ტიპს შორის საზღვარი გარდამავალია. ეს ნიშნავს, რომ, ერთი მხრივ, შინაარსობრივ-თემატური მსგავსება-განსხვავებები იჩენს თავს, მეორე მხრივ კი – ფორმა და ფუნქცია რჩება არსებით ელემენტად ჟანრის კონსტრუქციისათვის (Uther 2004:10).

ფოლკლორისტები ხშირად მიმართავენ ხოლმე „კოლექტიური არაცნობიერის“, „კოლექტიური მეხსიერების“ ცნებებს და ფსიქოლოგებისთვისაც საკმაოდ მიმზიდველია ხალხური ტრადიციების ინტერპრეტირება. რენე გენონი ფოლკლორს მიიჩნევს უძველესი ტრადიციების გადასხვაფერებული მდგომარეობის ამსახველად, მაგრამ, ამასთანავე, გადარჩენის ერთადერთ გზად. რენე გენონის აზრით, ხალხი ინახავს ძველი ტრადიციების ნაშთებს, რომლებიც ხშირად პრეისტორიიდან მომდინარეობს და ფოლკლორი ამ საქმეში ასრულებს გარკვეული კოლექტიური მეხსიერების ფუნქციას, რომლის შინაარსი სრულიად სხვა მხრიდან არის შემოსული, ვთქვათ, ლიტერატურიდან. გენონი ამ შინაარსში ხედავს ევოთერული სფეროს მონაცემთა მნიშვნელოვან ერთობლიობას, ანუ იმას, რაც ყველაზე ნაკლებად არის ხალხური თავისი არსით: „როდესაც რომელიმე ტრადიციული ფორმა გაქრობამდეა მისული, ამ ტრადიციის უკანასკნელი წარმომადგენლები ნებაყოფლობით მიანდობენ კოლექტიურ მეხსიერებას იმას, რაც სხვაგვარად უკვალოდ გაქრებოდა. ეს არის ერთადერთი საშუალება იმის გადასარჩენად, რასაც რაღაც სახით მაინც შეუძლია არსებობის განგრძობა. ამასთანავე, ხალხის ბუნებრივი მიუმხვდარობა საკმარისი გარანტიაა იმისა, რომ მინაბარები ევოთერული შინაარსისგან არ გაიძარცვოს და დარჩეს წარსულის ერთგვარ მოწმობად იმათთვის, ვისაც სხვა რანგში შეეძლება მისი გაცემა“ (გენონი 1997: 139).

XIX საუკუნეში, როცა ევროპაში ფოლკლორისადმი ლიტერატურული, სამეცნიერო და იდეოლოგიური ინტერესი გაიზარდა, ზეპირი გადმოცემების შეკრება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი გახდა იმპერიების მიერ დაპყრობილი ქვეყნებისთვის. ხალხური სიტყვიერების ჟანრები – ზღაპრები, ეპოსი, ბალადები, თქმულებები – ისტორიული წარსულის რომანტიზაციას ახდენდა და ეროვნულ

გრძნობებს აღვივებდა. ბუნებრივია, რომ XIX-XX საუკუნეთა მიჯნაზე ჩანერილი ფოლკლორული ტექსტები თითქმის გაიგივებულია გმირებსა და ჰეროიკულ წარსულთან. კოლექტიური მეხსიერება ეფექტურად მანიპულირებს მონუმენტური გმირებითა და მათი ჩადენილი დიადი ბრძოლებით. ზეპირ თხრობით ტრადიციებში უკვდავი გმირის მოტივი ისევე მარადიულია, როგორც თვითონ გმირი, რომელსაც მხოლოდ დროებით სძინავს და აუცილებლად გაიღვიძებს, როცა თავის ქვეყანას დასჭირდება.

ლიტერატურა:

გენონი, რ. (1997). ტრადიცია და არაცნობიერი. „აფრა“. 1.

ჩიქოვანი, მ. (1947). მიჯაჭვული ამირანი. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ტომპსონი, ს. - Thompson, S. (1977). The Folktale. California: University of California Press.

უთერი, ჰ. ჯ. - Uther, H. J. (2004). The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography. Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson. Part 1. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.

Representations of the past - whether true or fictional - are the property of both the collective and of the individual and are reflected in various genres of folk narratives. This paper examines the mystic heroes of Georgian folklore in the context of international motifs of a “sleeping hero”, according to epic and fairytale plots.

In 1947 Georgian folklorist Mikheil Chikovani collected and prepared for publication all variants of Amiraniani, 92 texts written down in Georgia from the early 19th century until the 1940s (Chikovani, 1947). In these texts there are also other fairytale and epic heroes who are already dead when meeting Amiran but they still remain active adversaries: Tsamtsum, Ambri, an unknown giant and others. Some archival texts of Amiraniani contain an inserted story about a speaking skull telling about old times, when milk oozed from broken bread, but now evil rules the world.

While studying the traditional stories of Europe and Middle East, Stith Thompson noted that it is difficult to draw a sharp line between actual beliefs and fiction and “many traditions strongly attached to particular places or persons have tendencies to wander, so that it is frequently hard to determine the original location or person about whom the legend grew up.” (Thompson, 1977: 264).

A motif has a broad definition that enables it to be used as a basis for literary and folkloristic research. It is a narrative unit, and as such it is dynamic, which determines with which other motifs it can be combined. Thus, motifs constitute the basic building blocks of narratives. On pragmatic grounds, making a clear distinction between a motif and a type is not possible because the boundaries are not distinct (Uther 2004: 10). Folklorists often use the terms “collective unconscious” and “collective memory” for explaining the meaning of the term “tradition” (Guenon, 1997: 139).

In the earliest period of the study of Amiraniani there appeared many theories. The majority of scholars considered the legend of Amiran as a pre-Christian myth. In the scholarly literature, since the 19th century, especially in the works by Caucasiologists and Orientalists, Amiran has been often compared to the Greek Prometheus, because both characters were punished by being chained to a mountain. Other scholars regard the tale of Amiran as a myth influenced by Christian religion. From the perspective of folktale study, the cycle of Amiraniani presents well-known motifs as follows: Culture hero still alive [Mot.A570], Culture hero asleep on the mountain [Mot.A571], Culture hero (divinity) returns [Mot.A581], etc.

In the 19th century, when in Europe countries raised literary, scholarly and ideological interest for folklore, collecting of traditional oral narratives was essential in those regions which were under the control of great empires. Folklore genres such as folktales, epic stories, ballads, legends and memorabilia were associated with the romanticized concept of heroic past of the national history. It is not surprising that folkloric texts, recorded in the late 19th and early 20th centuries reveal legendary characters as symbols of heroic past. Collective memory works effectively for those heroes, whose deeds are monumental. The images of the heroes became popular much thanks to the concept that they never die. In the oral

narrative tradition the motif of immortal heroes organize experience in a permanently memorable form.

References:

- Chikovani, M.** (1947). *Mijach'vuli amirani*. Tbilisi: Tbilisis universit'et'is gamomtsemloba. [Amirani Bound. Tbilisi: Tbilisi State University Press].
- Guenon, R.** (1997). *T'raditsia da aratsnobieri*. „Apra“, 1. [Tradition and Unconscious. “Apra”, 1].
- Thompson, S.** (1977). *The Folktale*. California: University of California Press.
- Uther, H. J.** (2004). *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography. Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson. Part 1*. Helsinki: Academia Scintiarum Fennica.